

TOMASZ MICHALEWSKI

RODZINA A KULTURA REGIONALNA

Stosowne wydaje się tu określenie następujących pojęć: region, regionalizm, kultura regionalna, rodzina. Wymienione pojęcia bardzo często występują w dyskursie społecznym. Słowa te są niezbędne do osiągnięcia rozmaitych celów politycznych, gospodarczych i kulturowych, bo tkwi w nich swoista moc sprawcza. Dlatego zwolennicy globalizacji, kosmopolityzmu i unifikacji dążą do osłabienia wartości narodowych i zamiast kraju ojczystego promują regionalizm czy też otwartość europejską.

Niniejsze opracowanie stawia sobie za cel przedstawienie znaczenia rodziny w podtrzymywaniu ciągłości kultury regionalnej.

Termin region jest ujmowany przez poszczególne osoby i instytucje nie tylko w znaczeniu terytorialnym, ale także jako obraz czy wyobrażenie stojącej się na mocy obiektywnych czynników przestrzeni społecznej, w której toczy się życie w różnych sferach rzeczywistości¹.

Region bywa definiowany i stosowany w różnych dziedzinach nauki: w geografii, ale również w socjologii oraz historii politycznej i gospodarczej. Region jako przestrzeń geograficzno-historyczna i gospodarczo-kulturowa co najmniej od 200 lat, tj. od powstania Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, znajduje się w centrum uwagi organizacji naukowych i kulturalnych. Etymologicznie wyraz region, od którego pochodzi pojęcie „regionalizm”, wywodzi się z łacińskiego rzeczownika *regio, -onis*, wyrazu wieloznacznego, odnoszącego się w gruncie rzeczy do: kierunku, położenia; granicy, linii granicznej; obszaru ziemi, terytorium kraju; dzielnicy miasta².

Z wielu definicji tego terminu na większą uwagę zasługuje jego określenie zaproponowane przez Stanisława Ossowskiego – socjologa i filozofa. Wyróżnia on trzy znaczenia pojęcia „region”: geograficzne, socjologiczne oraz socjologiczno-polityczne. Pod pojęciem regionu w znaczeniu geograficznym rozumie „jednostkę geograficzną, wyodrębnioną na podstawie cech terenu lub kryteriów gospodarczych”.

Region rozumiany w sensie socjologicznym „jest korelatem regionalnej zbiorowości”, stanowiącej – jak napisał Ossowski:

składnik szerszej zbiorowości, przy czym tą szerszą zbiorowością może być zarówno naród, jak i inna zbiorowość regionalna (regiony w regionach, wielkie i małe regiony). [...] A regionalna zbiorowość to zbiorowość terytorialna, która ma

¹ W. Świątkiewicz, *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*, [w:] *Regionalizm polski u progu XXI wieku*, red. S. Bednarek, Wrocław 1994, s. 25.

² M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1974, s. 495–496.

w większym lub w mniejszym stopniu poczucie swojej odrębności, ale nie uważa się za naród; inaczej mówiąc, członkowie jej nie próbują przypisać swej zbiorowości atrybutów narodu. Zazwyczaj taka zbiorowość stanowi składnik jakiejś zbiorowości narodowej. Członkowie zbiorowości regionalnej [...] mogą się czuć równocześnie patriotami swego regionu i patriotami ojczyzny narodowej. W bardziej zapadłych stronach Europy albo na niektórych pograniczach o skomplikowanej historii bywa wszakże i tak, że mieszkańcy nie sięgają poza więź regionalną, nie posiadając [...] poczucia narodowego³.

O regionie w sensie socjologiczno-politycznym mówimy wówczas, gdy

bardzo silne poczucie odrębności regionalnej połączone jest z antagonizmem względem państwa, w którego skład wchodzi ów region, z tendencjami separatystycznymi, z ideologią, która zawiera także postulaty polityczne. Przywódcy takiej zbiorowości starają się zastosować wzór zbiorowości narodowej i podejmują walkę według wzorów walki o wyzwolenie narodowe.

Odmienności regionalne zostały ukształtowane przez różnorakie czynniki, m.in. warunki topograficzne, procesy historyczne i gospodarcze, a czasem ich źródłem były też odrębności wyznaniowe i językowe, działanie różnorodnych wpływów kulturowych, a nawet odmienności prawne. Wszystkie te czynniki ukształtowały na przestrzeni dziejów zbiorowiska ludzkie o specyficznych wyróżnikach psychicznych, czyli charakterystyczne typy etniczne, np. w Polsce: Ślązaków, Podhalan, Kurpiów, Mazurów i inne⁴. Te skupienia ludzkie w ciągu wieków wytworzyły i nadal tworzą własną kulturę duchową i materialną. Z pokolenia na pokolenie przekazywane są takie zasadnicze treści kulturowe, jak obyczaje, wierzenia, umiejętności, sposoby myślenia i zachowania, normy postępowania itp. Są to elementy, które składają się na pojęcie tradycji⁵ i ona też stanowi ważny czynnik więzi regionalnej, podobnie jak więzi narodowej. Dzieje się tak, ponieważ – jak powiada Stefania Skwarczyńska

zbiorowiska kultur regionalnych [...] podsycają wysiłki twórcze samą atmosferą regionu [...], stają się pełną napięcia atmosferą wychowawczą. Region w swej kulturotwórczej ekspansji ma jakoby większą władzę kształtowania wartości, urabiania kulturotwórczych jednostek przez ciepło rodzimości, którą jednostki ogarnia, przez udostępnienie jakoby przeżyciom jednostek tego, co będąc wielkie i wartościowe jest zarazem bliskie, przez stawianie w przeżyciu w pewną bezpośredniość dorobku przeszłości z tkwiącymi w człowieku możliwościami twórczymi⁶.

³ S. Ossowski, *Zagadnienia więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*, [w:] *Dzieła*. T. 3: *Z zagadnień psychologii społecznej*, Warszawa 1967, s. 252.

⁴ *Regionalizm w nauczaniu języka polskiego w szkole średniej*, red. E. Rosner, Warszawa 1975, s. 6.

⁵ Na temat pojęcia tradycji zob. np. E. Shils, *Tradycja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, Warszawa 1984, s. 33; J. Szacki, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971, s. 97–98, J. Burszta, *Kultura ludowa – kultura narodowa*, Warszawa 1974, s. 342.

⁶ Cyt. za: *Regionalizm w nauczaniu...*, s. 6–7.

Regionalizm to pojęcie wieloznaczne, charakterystyczne nie tylko dla współczesności, co wiąże się z faktem ewolucji jego znaczenia. Składają się nań głównie takie treści, jak: terytorium, język, świadomość swoistości oraz odmienności wyodrębniających region i jego mieszkańców z tła, poczucie wspólnoty⁷.

Regionalizm jest niejako zjawiskiem naturalnym i nie stanowi szczególnej właściwości kultury początku XXI wieku. W swych wcześniejszych formach oznaczał chronienie, zamykanie w sobie, przechowywanie cennych wartości własnej kultury i wspólnoty. Wyrastał z obrony własnej tożsamości kulturowej przed „gwałtem symbolicznym”, dokonywanym przez obcych w sensie kulturowym, z obrony budzącej się coraz wyraźniej świadomości narodowej, trudnej do pogodzenia z utratą suwerennej państwowości i podziałem własnego terytorium narodowego między obce państwa⁸.

Ten związek duchowy człowieka z krajem rodzinnym, który go łączy tysiącem uczuciowych nici z całością tego, wśród czego człowiek wzrósł, z czym się duchowo od dziecka zespolił, jest zjawiskiem ludzkim i wiecznotrwałym [...]

Regionalizm jest tak stary jak człowiek, jego odczucia i tęsknoty, jego związek z ziemią⁹.

– pisał Juliusz Nowak-Dłużewski o głęboko odczuwanej potrzebie zakorzenienia człowieka w glebie kultury rodzimej, a jest ono ważnym warunkiem wszechstronnego rozwoju ludzkiej osobowości.

Pojęcie regionalizmu zostało zdefiniowane przez jednego z jego propagatorów – Aleksandra Patkowskiego – następująco:

„Regionalizm” wysuwa hasło odrodzenia wartości rasowych polskich, wzmoczenie poczucia przynależności terytorialnych przez podejmowanie zbiorowego wysiłku ugrupowań osiadłych na danym terytorium; hasło organizacji pracy, koordynowania inicjatywy, twórczego i aktywnego stosunku wobec zjawisk zachodzących w najbliższym otoczeniu. Przez wszechstronne poznanie ziemi i człowieka regionalizm budzić ma zmysł organizacyjny, dar inicjatywy, umacniać dyscyplinę, egzekutywy, szerzyć zamiłowanie do konstrukcji i konkretności, wskrzeszać słowem energię narodową, umocnić ją wolą ciągłości i konsekwencji czynu¹⁰.

⁷ J. K o w a l i k o w a, *Regionalizm w wymiarze społecznym, kulturowym i edukacyjnym*, [w:] *Edukacja regionalna. Z historii, teorii i praktyki*, red. M. T. M i c h a ł e w s k a, Kraków 1999, s. 73–77.

⁸ H. S k o r o w s k i SDB, *Antropologiczno-etyczne aspekty regionalizmu*, Warszawa 1990, s. 13.

⁹ J. N o w a k - D ł u ż e w s k i, *U źródeł regionalizmu*, [w:] *Z historii polskiej literatury i kultury*, Warszawa 1967, s. 210, 212.

¹⁰ Cyt. za E. K u ź m a, *Regionalizm*, [w:] *Słownik literatury polskiej XX wieku*, Wrocław 1992, s. 927. Zob. także: Z. B a k, *Regionalizm w dydaktyce języka polskiego*, Opole 1987, s. 3; W. O r k a n, *Regionalizm u obcych i u nas*, [w:] *Listy ze wsi i inne pisma społeczne*, Kraków 1970, s. 450–451; J. B a r, *Regionalizm w dydaktyce elementem wychowania patriotycznego dzieci i młodzieży*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu”, Seria A, Dydaktyka III, Opole 1972, s. 105–106.

Wojciech Świątkiewicz zwraca uwagę, że tak pojmowany regionalizm jest kulturowo uwzorowanym, legitymizowanym mocą tradycji działaniem na rzecz obrony i upowszechniania wartości kultury regionalnej w kontekście kultury narodowej i uniwersalnej. Na tym tle możliwe jest rozpatrywanie regionalizmu w odniesieniu do zakresu i rodzaju wartości uniwersalnych, narodowych, immanentnie wpisanych w treści kultury regionalnej oraz właściwości tej kultury, które sięgają obszaru uniwersalności¹¹.

W dzisiejszych czasach sprawa regionalizmu nabiera specyficznego znaczenia. Jak twierdzi P. Kwiatkowski, regionalizm w wymiarze jednostkowym oznacza postawę wobec „małej ojczyzny”, „ojczyzny prywatnej”, z którą człowiek jest związany bezpośrednimi przeżyciami i nawykami: „Postawa regionalistyczna zakłada związek między jednostką/zbiorowością a terytorium”. Regionalizm oznacza tu

przywiązanie do własnej ziemi i przekonanie, że ziemia ta posiada pozytywnie oceniane właściwości, które odróżniają ją od innych terytoriów ojczyzny narodowej; przekonanie, że społeczność zamieszkująca tę ziemię tworzy lub stworzyła w przeszłości określone wartości, które wchodziły w skład własnej oryginalnej kultury; poczucie identyfikacji z tą zbiorowością i jej kulturą; pragnienie, aby przywiązanie do ziemi rodzinnej i pozytywną ocenę jej walorów oraz identyfikację ze zbiorowością, której terytorium to jest przyporządkowane, i z jej kulturą manifestować przez różne działania społeczne¹².

Odwrotnością zjawiska regionalizmu jest regionalizacja. Objawia się ona uwypukleniem różnic i odmienności kulturowych czy dążeniem do autonomii w skali państwa jednorodnego (tu jego źródłem są np. zdominowane grupy narodowe i etniczne), federacji (źródłem mogą być narody podległe innym) lub globalnej organizacji międzynarodowej. Czynnikiem wywołującym dążenia regionalizacyjne jest występująca na danym obszarze tendencja do ograniczania możliwości zachowywania i wyrażania swej tożsamości kulturowej, przejawiającej się we wszelkiego rodzaju rozwiązaniach legislacyjnych oraz działaniach nieformalnych ze strony dominującej większości. Następstwem regionalizacji są napięcia i rywalizacja zainteresowanych podmiotów: zarówno zantagonizowanych jednostek i grup społecznych, jak i między rozbudowanymi systemami regionalnymi. Wiąże się to z ograniczaniem suwerenności zdominowanych podmiotów¹³.

Kultura należy do tych zjawisk, które w miarę rozwoju gospodarczego nabierają coraz ważniejszego znaczenia i coraz bogatszych treści.

Powszechnie dziś używany termin kultura jest rozmaicie definiowany, w zależności od charakteru dyscypliny naukowej, w której występuje, i jej potrzeb, a także w zależności

¹¹ W. Świątkiewicz, *Region i regionalizm...*, s. 27.

¹² Cyt. za R. Kantor, *Narodotwórczy i kulturotwórczy charakter regionalnych organizacji podhalańskich*, [w:] *Studia etnologiczne i antropologiczne*, t. 2, red. I. Bukowska-Floreńska, Katowice 1999, s. 299–300.

¹³ T. Łoś-Nowak, *Euroregion jako czynnik kreujący tożsamość europejską. Przesłanki, możliwości zagrożenia*, [w:] *Euroregion – mosty do Europy bez granic*, red. W. Malendowski, M. Szczepaniak, Warszawa 2000, s. 42.

od postawy teoretycznej badacza. Liczne definicje kultury¹⁴ różnią się od siebie głównie zakresem: jedne obejmują szersze, a inne węższe pole zjawisk. Najszerszą definicję kultury podaje antropologia kulturalna, dyscyplina, której przedstawiciele prowadzą swe badania wśród ludów pozostających na niskim poziomie rozwoju. Definicja taka obejmuje całość dorobku danej grupy ludzkiej, zarówno w sferze materialnej, gospodarczo-technicznej i społecznej, jak i w sferze moralnej, umysłowej i artystycznej. Socjolog kultury, badający życie ludności wielkich miast przemysłowych, gdy mówi o kulturze, zwykle ma na myśli węższy niż antropolog zakres zjawisk. Interesują go głównie: pozaprodukcyjna sfera życia związana z czasem wolnym, obyczaje, wytwory służące rozrywce, zabawie, zadowoleniu estetycznemu. Jeszcze bardziej zawęża definicję kultury historyk sztuki – mówiąc o kulturze, ma na myśli głównie kulturę artystyczną a więc twórczość i obieg szczegółowego typu wytworów – dzieł sztuki¹⁵.

Mechanizm działania kultury wymaga istnienia wzorów kulturowych. Wzory kulturowe wyrażają i zarazem stanowią szereg możliwych sposobów zachowania się w stosunku do kultury i jej składników¹⁶. Bez nich życie kulturalne byłoby niemożliwe do uchwycenia, uporządkowania i zobrazowania. Wzory kulturowe wskazują na sposoby uczestnictwa w kulturze. Uczestnictwo w kulturze zachodzi zaś wówczas, gdy wartość kulturowa (a ściślej – jej przekaz symboliczny) jest stworzona, odrębna i zrozumiała przez członków określonej społeczności¹⁷. Dopiero spełnienie tych warunków sprawia, że wartość kulturowa staje się faktem społecznym. Człowiek jest jednocześnie twórcą i odbiorcą wartości kulturowych – ich przekazów symbolicznych. Bierze udział w kulturze wtedy, kiedy zarówno przyjmuje, jak i wyraża wartości kulturowe. Środowisko kulturalne, czyli otoczenie ludzkie składające się z wytworów i urządzeń kulturalnych, pozwala człowiekowi realizować swój udział, aktywność w kulturze, pozwala mu wybierać to, co uzna za najbardziej odpowiednie dla siebie¹⁸.

Dla niniejszych rozważań najbardziej odpowiednia wydaje się definicja kultury sformułowana przez Umberto Eco. Definiuje on kulturę jako „system znaków służących międzyosobowej komunikacji”¹⁹, czyli jako swoisty dla danej społeczności zbiór znaków, dzięki którym jej członkowie porozumiewają się między sobą i coś sobie wzajemnie

¹⁴ Zob. np. A.L. Kroeber, C. Kluckhohn, *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*, „Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology”, 1952, vol. 47, no 1. Praca ta przytacza ponad 250 definicji.

¹⁵ *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, red. K. Wojciechowski, Wrocław 1986, s. 119.

¹⁶ Do bardziej znanych prac omawiających temat wzorów społeczno-kulturowych można zaliczyć np.: G.W. Allport, *A Study of Value*, Boston 1960; R. Benedict, *Wzory kultury*, Warszawa 1966; A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, Warszawa 1964; K. Żygulski, *Wartości i wzory kultury*, Warszawa 1975.

¹⁷ A. Kłoskowska, *Spoleczne ramy kultury*, Warszawa 1972, s. 136 i nast.

¹⁸ W. Jacher, *Wzory społeczno-kulturowe ludności województwa opolskiego a rozwój kultury*, [w:] *Z zagadnień prognozowania kultury w województwie opolskim*, red. W. Jacher, Opole 1977, s. 45.

¹⁹ Podaję za: L. Dyczewski, *Rodzina twórcą i przekazicielem kultury*, Lublin 2003, s. 27.

przekazują, dzięki którym pozostają ze sobą w bliskości osobowej. Cechą charakterystyczną takiego ujęcia jest to, że ściśle łączy ono kulturę z więzią międzyosobową. Kultura jest przekazywana i tworzy się tam, gdzie występuje żywa więź międzyosobowa, czyli w grupie społecznej²⁰.

Czynnikiem wspomagającym uświadomienie sobie przynależności do małej ojczyzny i regionu oraz utwierdzającym tę przynależność jest kultura regionalna. Bywa ona zwykle (choć nie koniecznie) organicznie powiązana z kulturą narodu i/lub szerszego kręgu cywilizacyjnego. Dzieje się tak zwłaszcza, gdy w wymiarze genetycznym (diachronicznym) kultura regionalna wiąże się z lokalną społecznością etniczną, przenikając życie rodziny, grup sąsiedzkich, rówieśniczych, społeczności lokalnej. Stanowi obszar najwcześniejszych doświadczeń społecznych człowieka, współkształtując jego koncepcję siebie, modelując sposób postrzegania społecznego świata, zasady jego klasyfikacji i ocen. W obrębie regionu tworzy się świadomość przynależności do środowiska „swoich” i na tym polega znaczenie społeczne regionu jako wartości kulturowej. Współczesny (synchroniczny) wymiar kultury regionalnej nie wyczerpuje się w historycznych uwarunkowaniach, wpływając z przenikania się kultur i ogólniejszych przeobrażeń cywilizacyjnych. W takich okolicznościach kultura regionalna stanowi normatywny i porównawczy układ odniesienia i identyfikacji dla wkraczających poza lokalną społeczność innych grup zamieszkujących region lub pojawiających się w nim na pewien czas. Kulturę regionalną można traktować również jako

kryterium zewnętrznej wobec zbiorowości regionalnej identyfikacji tej zbiorowości w makrostrukturalnej przestrzeni społeczno-kulturowej narodu, podziału administracyjnego państwa, regionów gospodarczych, kręgu cywilizacyjnego etc.²¹.

Kulturę regionalną można traktować również jako kryterium zewnętrznej wobec zbiorowości regionalnej identyfikacji tej zbiorowości w makrostrukturalnej przestrzeni społeczno-kulturowej narodu, podziału administracyjnego państwa, regionów gospodarczych, kręgu cywilizacyjnego etc.²².

W kontekście powyższych rozważań warto zadać pytanie o rolę rodziny w podtrzymywaniu ciągłości kultury regionalnej.

Rodzina jest naturalnym środowiskiem każdego człowieka. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka traktuje rodzinę jako naturalną i fundamentalną jednostkę społeczeństwa. Dziecko przychodząc na świat rozwija się w rodzinie i współzyskując z nią kształtuje swoją osobowość.

Rodzina stanowi pierwszą i fundamentalną grupę w życiu dziecka. Pełni ważną funkcję dla utrzymania ciągłości biologicznej oraz normalnego rozwoju psychospołecznego jednostki i społeczeństwa²³.

²⁰ Ibidem.

²¹ P. Grzybowski, *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, Bydgoszcz 2005, wersja elektroniczna – www.grzybowski.ukw.pl (25.10. 2006).

²² W. Świątkiewicz, *Region i regionalizm...*, s. 23–24.

²³ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2004, s. 310.

Rodzina spełnia najważniejszą rolę w życiu każdego człowieka. W tym oczywistym stwierdzeniu kryje się ogromna wiedza dotycząca wpływu, jaki wywiera ona na swoich członków. Podkreślając jego znaczenie, John Bradshaw napisał:

podczas, gdy zawsze było wiadomo, że rodzina na nas wpływa, teraz odkryto, że wpływ ten przekracza wszystko, co można sobie wyobrazić²⁴.

Rodzina jest naturalnym środowiskiem życia dzieci i młodzieży i jako taka oddziałuje na nie socjalizująco, stwarzając warunki sprzyjające rozwojowi lub go hamujące. Niezależnie od tego, jak funkcjonuje, czy jest środowiskiem zdrowym i wartościowym moralnie, czy też przejawia wyraźne cechy patologii – w każdym przypadku kształtuje ich osobowość i postawę społeczną²⁵.

Stwierdzić można, że rodzina jest dla dziecka środowiskiem, w którym odbywa się jego rozwój. Dziecko uczestnicząc w sytuacjach życia rodzinnego, w bezpośrednich interakcjach między członkami rodziny, przyswaja elementarną wiedzę o świecie, wartości, normy moralno-społeczne, kulturę domu rodzinnego, poznaje sposoby zaspokojenia potrzeb i rozwijania indywidualnych zainteresowań²⁶. Prawdziwe rodzinne szczęście jest osiągnięte wtedy, gdy zaistnieje zażyłość, a wzajemnie oddziaływanie na siebie członków rodziny pogłębi i umocni więzi emocjonalne w niej panujące, bowiem najważniejsze w życiu rodzinnym jest ukształtowanie pozytywnych emocji. Prowadząc rozważania na temat rodziny jako swoistego środowiska wychowawczego i kulturowego nie sposób pominąć faktu, iż jest ona specyficzną wspólnotą ludzi. Stanowi naturalne zespolenie szczupłego grona osób ze względu na wspólnie odczuwany cel, podobne wzajemne uczucia i naturalne wspólne dążenia. Rodzina jako wspólnota wypływa z natury ludzkiej, kieruje się miłością, daje swym członkom wiele radości i przyjemności, uspołecznia ich uczucia i dążenia²⁷. W świetle powyższych faktów coraz częściej definiuje się rodzinę jako współżyjące układy dorosłych i dzieci, w których dorośli przyjmują legalną odpowiedzialność za byt materialny i wychowanie dzieci²⁸.

Najbardziej ogólna klasyfikacja rodziny wyodrębniona została ze względu na liczbę i jakość jej członków:

- małe rodziny zwane inaczej nuklearnymi, złożone z ojca, matki i dzieci,
- wielkie rodziny to grupy złożone przynajmniej z trzech pokoleń w linii prostej, współżyjących stale ze sobą w przestrzennym skupieniu, oraz
- rody, które obejmują krewnych w linii prostej, jak i bocznej, wywodzącej się od wspólnego przodka. Ród może być przestrzennie rozsiany i nie zawsze podlega kierownictwu jednej osoby²⁹.

²⁴ J. Bradshaw, *Zrozumieć rodzinę*, Warszawa 1994, s. 11.

²⁵ H. Izdebska, *Rodzina i jej funkcja wychowawcza*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomysłowski, Warszawa 1993, s. 698–703.

²⁶ J. Izdebska, *Rodzina, dziecko, telewizja*, Białystok 1996, s. 60.

²⁷ F. Adamski, *Socjologia małżeństw i rodziny*, Warszawa 1984, s. 25–26.

²⁸ J. Izdebska, *Rodzina, dziecko...*, s. 56–57.

²⁹ A. Wachowiak, *Współczesne problemy socjologii rodziny*, Poznań 2001, s. 12–13.

Fundamentem rodziny jest małżeństwo zawarte poprzez wzajemne oświadczenie woli, oparte na miłości i wolnym wyborze mężczyzny i kobiety. Małżonkowie utrzymują trwałe zalegalizowane stosunki seksualne, dając życie swoim dzieciom, przekazują z pokolenia na pokolenie wartości kulturowe i źródła materialne³⁰.

Rodzina, będąc grupą społeczną, ma wiele cech strukturalnych natury – napisał Leon Dyczewski – dzięki którym komunikacja międzyosobowa za pomocą znaków dokonuje się w sposób łatwy, trwały i twórczy. Osoby tworzące rodzinę codziennie przebywają ze sobą nawzajem w zamkniętej przestrzeni i nieustannie spotykają się twarzą w twarz. Są to kontakty bezpośrednie i pozainstytucjonalne. Ich treścią są sprawy poważne i błahe, dotyczące każdego z osobna i wszystkich razem. Kontakty te z reguły mają zabarwienie uczuciowe i obejmują całą osobę, a czasowo rozciągają się od urodzenia aż do śmierci³¹.

Rodzina jako przedmiot badań etnologicznych – zauważa Zbigniew Jasiewicz – ujmowana jest w swoim kulturowym i społecznym wymiarze jako system socjokulturowy. Rodzinę postrzega się nie tylko jako grupę społeczną, tworzącą dla swych członków wzory stosunków wewnątrzgrupowych, ale przede wszystkim jako specyficzną konfigurację przyjmowanych i realizowanych wzorów zachowań i wartości, dotyczących egzystencji ludzkiej i przekształcających rodzinę w niepowtarzalne środowisko kulturowe:

Rodzinę możemy badać zarówno w taki sposób, jakby była systemem samym dla siebie, i wówczas uzyskujemy dobrą możliwość rejestracji i analizy strukturalnych powiązań i wewnętrznych mechanizmów socjokulturowych, lub też jako część większej całości: grupy sąsiedzkiej, społeczności lokalnej, grupy warstwowo-klasowej, zawodowej, środowiskowej, wyznaniowej, etnicznej i państwowej. Ten ostatni sposób badania rodziny, stosunkowo szeroko dotąd w etnologii uprawiany, dostarcza wiedzy o pozarodzinnych uwarunkowaniach rodziny i jej wpływie na szersze grupy i systemy socjokulturowe³².

Rodzina jest podstawowym ogniwem lokalnego środowiska, a dla dziecka jest to „prywatna ojczyzna”. W rodzinie powstają pierwsze uczucia, budzi się postawa służby i miłości bliźniego, szacunek dla rodziców, emocjonalny stosunek do tradycji regionalnych i narodowych. Sprzyjają temu m.in.: opowieści dziadków i rodziców o ciekawych epizodach z naszych regionalnych i narodowych dziejów oraz o bohaterskich czynach Polaków, a także gromadzenie pamiątek rodzinnych. Wspólne spacerunki i wycieczki rodzinne stwarzają z kolei szerokie możliwości lepszego, bezpośredniego poznania swojego miasta, wsi

³⁰ U. D u d z i a k, *Pomoc w realizacji funkcji rodziny*, [w:] *Małżeństwo i rodzina w nowoczesnym społeczeństwie*, red. L. D y c z e w s k i, Lublin 2007, s. 155.

³¹ L. D y c z e w s k i, *Rodzina twórcą...*, s. 30–32.

³² Z. J a s i e w i c z, *Tradycja w życiu rodziny wiejskiej jako przedmiot badań etnologicznych (na przykładzie Wielkopolski)*, [w:] *Kultura tradycyjna w życiu współczesnej rodziny wiejskiej. Z polskich i serbskich badań*, Poznań 1986, s. 9. Zob. także R. K a n t o r, *Rola rodziny w przekazywaniu tradycji regionalnych*, [w:] *Rodzina, młodzież, regionalizm*, red. A. K o c i s z e w s k i, A. J. O m e l a n i u k, W. P i l a r c z y k, Ciechanów 2000, s. 40.

i okolicy, w tym zabytków, pomników i tablic upamiętniających ważne wydarzenia i ludzi zasłużonych dla naszych małych ojczyzn³³.

Rodzina, będąc grupą kulturotwórczą w stosunku do całego społeczeństwa jako największej grupy kulturotwórczej, wyróżnia się tym, że międzyosobowa komunikacja za pomocą znaków odbywa się w niej najczęściej w sposób bezpośredni i towarzyszy jej silne przeżycie emocjonalne, a to gwarantuje bardziej wszechstronne i pełniejsze wyrażanie treści owych znaków, a więc wartości, idei, norm, osób, wydarzeń, obrazów przeszłości i wizji przyszłości. W rodzinie zatem tworzenie i przekazywanie znaczeń symbolicznych jest pełniejsze i głębsze aniżeli w innych grupach społecznych³⁴.

Kulturotwórcza rola rodziny – pisze Dyczewski – realizuje się w różnych formach i na różne sposoby. Jako najważniejsze z nich wymienia on następujące:

1. Rodzina łączy swych członków, szczególnie młode pokolenie, w kulturę narodową, ogólnospołeczną i poszczególnych kręgów kulturowych, z którymi jest związana.
2. Rodzina, tworząc i rozwijając własną kulturę, stanowi dla swoich członków naturalne i podstawowe środowisko kształtowania własnego systemu wartości, norm i wzorów zachowań.
3. Rodzina zapewnia kontynuację dziedzictwa kulturowego, stabilizuje innowacje kulturowe i wzmacnia pluralizm kulturowy.
4. Rodzina jest ważnym regulatorem dyfuzji kulturowej. Znajdując się w centrum przemian społecznych, politycznych i kulturowych, zajmuje wobec nich, jak też wobec różnych obok niej żyjących społeczności, postawę aktywną: jedne elementy akceptuje i wszczepia we własne życie, a od innych się izoluje i broni przed nimi, pragnąc zachować swą odmienność kulturową³⁵.

Starsze pokolenia przekazują młodszemu całą historię rodzinną i wiążą ją ze środowiskiem lokalnym, z regionem, z wydarzeniami ogólnymi. Podają nie tylko suchy opis faktów, z którymi młode pokolenie może się spotkać w książkach historycznych, ale też wszystkiemu nadają własną interpretację. W taki sposób odtwarzając historię, tworzą jednocześnie ideologię rodzinną. Młode pokolenie, słuchając opowieści i pieśni starszych osób, widząc sposoby ich reagowania na sprawy dawne i bieżące, ich gesty i całościowe zachowanie się, umieszcza siebie w przeszłości miejsca swego pochodzenia, w historii rodzinnej i narodowej, sięga do najgłębszych źródeł swojej tożsamości narodowej, religijnej i rodzinnej³⁶.

Związki między rodziną i kulturą narodu, do którego ona przynależy, są wielorakie i bardzo silne. Podkreślają to wielokrotnie myśliciele polscy i bogato dokumentują historycy oraz etnolodzy. Akcentuje je także Kościół katolicki. Papież Jan Paweł II w *Liście do rodzin* z 2 lutego 1994 roku napisał, że między rodziną i narodem istnieje więź niemal organiczna.

³³ H. Kwiatkowski, *Rola rodziny w przekazywaniu wartości kultury regionalnej i zakorzenieniu w tradycji narodowej*, [w:] *Rodzina, młodzież...*, s. 134.

³⁴ L. Dyczewski, *Rola rodziny w tworzeniu, przekazie i zakorzenieniu w kulturze narodowej*, [w:] *Rodzina, młodzież...*, s. 24.

³⁵ L. Dyczewski, *Rodzina twórcą...*, s. 39–40.

³⁶ *Ibidem*, s. 26.

Rodzice w pewnym znaczeniu rodzą swoje dzieci także dla narodu, ażeby były jego członkami, aby były współuczestnikami dziedzictwa historycznego, kulturowego, jakim ten naród dysponuje. Tożsamość rodziny już w punkcie wyjścia oznacza jakiś udział w tożsamości narodu, do jakiego ta rodzina należy.

Rodzina, uczestnicząc w dziedzictwie narodowej kultury, przyczynia się do specyficznej suwerenności, jaką naród zawdzięcza swojej kulturze i swojemu językowi [...]. Poprzez swą kulturę, swój język nie tylko naród, ale i każda rodzina odnajduje swą duchową suwerenność³⁷.

W odniesieniu do omawianych w niniejszym opracowaniu zagadnień Dyczewski przytacza kilka zaleceń sformułowanych przez Anatola Jana Omelaniuka, według którego więź rodzinną i kulturę tworzy się, umacnia i przekazuje poprzez:

- gromadzenie i przechowywanie dokumentacji życia rodzinnego, takiej jak m.in. metryki urodzin, pamiątki I Komunii Świętej i bierzmowania, akty zawarcia małżeństwa, akty zgonów, świadectwa szkolne, dyplomy ukończenia studiów, wyróżnienia w nauce, pracy zawodowej lub społecznej;
- przechowywanie chlubnych rodzinnych pamiątek, takich jak odznaczenia państwowe, resortowe, regionalne, otrzymywane nagrody;
- utrzymywanie kolekcji hobbystycznych, np. medali, ceramiki, rzeźby ludowej, malarstwa i innych przedmiotów zbieranych przez członków rodziny;
- tworzenie rodzinnej biblioteki, w której trzeba posiadać książki regionalne, zebrane foldery, monografie związane z miejscem zamieszkania czy urodzenia ułatwiające poznanie swojej miejscowości i utrzymanie z nią emocjonalnego związku, prasę lokalną, a koniecznie artykuły pisane przez członków rodziny lub o członkach rodziny;
- zakładanie kronik rodzinnych, spisywanie wspomnień, prowadzenie pamiętników;
- wykonywanie fotografii rodzinnych z różnych okazji i dla udokumentowania ważnych w życiu rodzinnym wydarzeń oraz – gromadzenie ich w uporządkowany sposób w albumach – klaserach;
- utrwalanie życia rodzinnego w postaci filmów wideo z komentarzami dla następnych pokoleń;
- przechowywanie twórczości członków rodziny, takiej jak napisane książki, wykonane dzieła sztuki, projekty architektoniczne, wynalazki z dziedziny techniki, zmaterializowane formy osiągnięć zawodowych;
- dokumentację przejawów działania członków rodziny w życiu społeczności lokalnej, regionalnej lub krajowej³⁸.

Rodzina jest najważniejszą instytucją dla każdego z nas, to właśnie w niej przekazuje się życie i tradycje następnym pokoleniom. Małżonkowie, odpowiadając za siebie wzajemnie, rodzą i wydają następne pokolenie – swoje dzieci. One zaś, przekazują życie

³⁷ Cyt. za L. D y c z e w s k i, *Rodzina twórcą...*, s. 12, s. 212; zob. także idem, *Rola rodziny...*, s. 33.

³⁸ Podaję za L. D y c z e w s k i, *Rodzina twórcą...*, s. 150–151.

następnemu pokoleniu. W realizacji tego zadania ujawnia się dziedziczenie zarówno wrodzonych cech biologicznych, jak i dziedziczenie społeczne, to jest przekaz umiejętności, wiedzy, wartości, zwyczajów nabytych w doświadczeniu³⁹. Dzięki rodzinie każdy człowiek może się samorealizować – gdyż jest ona dla nas źródłem wiedzy i doświadczeń. To właśnie w niej uczymy się zachowań, nawyków, ale również wartości którymi możemy się w późniejszym życiu szczycić – wartości moralnych i etycznych.

Kultura regionalna stanowi ważny element rzeczywistości społecznej pomagający ludziom odkrywać swą tożsamość kulturową i własne miejsce w świecie. Niezbędne staje się stworzenie odpowiednich przesłanek do poznania i poszanowania dziedzictwa kulturowego obejmującego m.in. dorobek dziejowy, zabytki kultury duchowej i materialnej, pielęgnowanie folkloru czy wprowadzenie treści folklorystycznych do lokalnej działalności kulturalno-artystycznej. Wymienić należy także baśnie, bajki, podania, zabawy czy anegdoty utrwalone w literaturze polskiej. Warto wspomnieć również o lokalnych bohaterach bądź lokalnych wydarzeniach. Pamiętać należy o kształtowaniu postawy otwartej wobec pluralizmu i odrębności kultur, przygotowaniu do twórczego, zamierzonego udziału w życiu kulturalnym, społecznym oraz kreowania dóbr kultury. Z przedstawionych tutaj rozważań wynika, że rodzina odgrywa istotną rolę w przekazywaniu kultury regionalnej nie tylko młodemu pokoleniu, ale też innym grupom społecznym. Tradycja jej przekazywania powinna być z wielką pieczołowitością pielęgnowana w dobie dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej oraz przeobrażających się ustawicznie wzorców kulturowych.

³⁹ U. D u d z i a k, *Pomoc w realizacji...*, s. 156.